

СВЕТИ СПИРИДОН ЧУДОТВОРЕЦ — ПОКРОВИТЕЛЯТ НА ЗАНАЯТЧИИТЕ

Теменуза Георгиева

SAINT SPYRIDON — THE WONDERWORKER AND GUARDIAN OF THE CRAFTSMEN

Temenuga Georgieva

Abstract: *Saint Spyridon of Trimythous takes a central place in the pantheon of the most popular and beloved guardian saints within Bulgarian society. His name comes from Latin “Spiritus Donum” and means “Spiritual gift”. According to some sources the name translates as “bread basket” or “grain gift”, which explains the commonly spread iconographic image of the saint with a straw hat on his head. The Orthodox Church celebrates his merit on the 12/25 of December and the people hail him as helper and protector against all troubles and evil. The saint is very popular as a guardian of craftsmen and his day is celebrated as a professional holyday of potters, bricklayers, shoemakers, coppersmiths, goldsmiths and others. In the following article the folklore beliefs, customs and practices, related to him are represented, with some archive materials on the celebration of Saint Spyridon’s day amongst the Tarnovo guildsmen as a patron holyday included. The attention is turned towards the main elements of the holyday and the common tradition to donate icons of the guardian saint to churches and monasteries.*

Keywords: *Guardian saint; guild holyday; folklore beliefs and customs; related to Saint Spyridon.*

Безброй са достигналите до нас свидетелства за многопосочната роля на ортодоксалната църква в обществения, културния и стопанския живот на българския народ в миналото. Духовните нагласи на християните се осмислят не само на религиозно, но и на чисто битово ниво, пречупени безспорно през призмата на народното светоусещане и мироглед. Те са неразривно свързани с идеята за Божията милост и благодат, намираща проявление посредством застъпничеството и закрилата на редица светители, прославени заради силната си вяра, добродетели и чудотворни дела. Почитани като покровители и пазители от болести, беди и нещастия, на тях се посвещават оброци и семейни служби, а денят им се чества тържествено, белязан с характерната за народния бит симбиоза между християнски и паганистични вярвания и обичаи.

В пантеона на най-популярните и тачени сред българското население светци-закрилници се нарежда и **св. Спиридон Тримитунтски**. Името му произлиза от лат. „Spiritus Donum“ и означава „Духовен дар“ [Киров, Н. Денят на св. Спиридон..., pass.]. Според някои източници името се превежда като „кошница за

хляб“, което намира отражение в широко разпространения иконографски образ на светеца, представян с плетена раkitова шапка на главата [Тенева, Н. 2008, с. 254].

Според сведенията в известните негови житийни паметници той е роден към края на III в. в с. Аския (Аша) на о-в Кипър по време на царуването на Константин Велики. В младостта си бил пастир и глава на семейство, а след като овдовял посветил изцяло живота си в служба на Бога. Отрано се отличил с пословична доброта и състрадателност, намерили проява в непрестанните му грижи към бедните, онеправданите и изпадналите в беда. Заради благочестивия му смирен и праведен живот бил избран за епископ на близкия до родното му място гр. Тримитунт. Като църковен служител св. Спиридон пътешествал много, допринасяйки за утвърждаване на християнската вяра. Известен като радетел за стриктното следване на Священото писание и правилното извършване на църковното богослужение, той участвал в Първия вселенски събор, свикан в Никея. Много популярно е преданието, че по време на дебатите там защитил православната доктрина, като проявил съобразителност и мъдрост. Светецът взел и стиснал една керемида (някъде се споменава тухла), от единия край на която излязъл огън, от другия потекла вода, а в ръцете на светеца останала глина. По този начин успял да онагледя непостижимото за човешкия разум божествено единство на Светата Троица [Петканова, Д. 1990, с. 136–137]. По-късно пътуванията му го отвели и до българските земи, видно от категоричните свидетелства за участието му в свикания през 342–343 г. църковен събор в Сердика. Почитаният от всички архиереи умира към средата на IV в. и е погребан в Тримитунт, откъдето след около три столетия нетленното му тяло е пренесено тържествено в Константинопол. При превземането на града от турците през 1453 г. мощите му са отнесени на о-в Корфу (Керкира), където чудотворната им сила и до днес привлича много поклонници [Каравълчев, В. Св. Спиридон Тримитунтски Чудотворец..., pass.; Шаргунов, А. В памет на св. Спиридон..., pass.]. Още приживе обаче св. Спиридон показал способност да изцелява и възкресява в името на вярата и бил твърде популярен с многобройните, извършени от него удивителни чудеса [Петканова, Д. 1990, с. 135–141; Жития 1991, с. 624–626; Светият наш отец Спиридон Тримитунтски..., pass.].

Православната църква отбелязва заслугите му на 12/25 декември, а народът го тачи като помощник и закрилник от всякакви беди и зло. Като почти всички християнски празници, почитането на св. Спиридон не се ограничава само с отредените от църквата ритуали и намира отражение в редица народни вярвания и свързаните с тях обичайни практики.

Така например в миналото на този ден жените се въздържали от шиене, защото рана от убождане, получена тогава, зараствала трудно. Според поверие, разпространено в региона на Лясковец, на Спиридоновден не трябвало дори да се пипа игла, за да не се бодат пръстите през годината, а убоденото да не боли и да не забира [Рогева, Т. 1994, с. 184]. Съобразно народната метеорология тогава започвал един дванадесетдневен период, свързан с дългосрочни предсказания за времето, като по дните от Спиридоновден до Бъдни вечер се гадаело какво ще е то през съответните месеци на следващата година. Вярвало се също, че на този

ден слънцето се „завърта“ и поема по пътя към лятото [**Попов, Р.** 1999а, с. 276; **Попов, Р.** 1999б, с. 297].

За славата му на лечител допринесли не само описаните в житията чудодейни случки, но и разпространените народни поверия, че св. Спиридон предпазва от кожни болести и лекува обриви, пъпки, екземи и други рани. Затова на неговия ден не се рони царевича и не се варят зърнени храни, като боб, леща, грах и др., за да не излизат пъпки по тялото. Жените приготвяли специални обредни колачи и кравайчета, които раздавали на съседни и роднини с пожелания светецът да прогони болестите далеч от дома¹. Поверието, че той имал власт над болестта, причиняваща струпеи и наричана сред народа „огница“, Хр. Вакарелски обяснява с фонетичното съзвучие между името Спиридон и гръцката дума „пиръ“ (πυρά), означаваща огън. Сред тракийските българи пък светецът бил почитан като закрилник от чумата и бил известен с прозвището „чумин татко“ [**Вакарелски, Х.** 1943, с. 118; **Вакарелски, Х.** 1935, с. 448].

Според едно от чудесата, споменати в житието му, светецът успял със силата на молитвите си да прогони настъпилата голяма суша и да спаси хората от глад, като явно имал власт над бурите и дъжда [**Жития** 1991, с. 624–625]. Затова народът го почитал още като избавител от суша и киша. На места в Благоевградско Спиридоновден се празнувал за здраве на едрия добитък и най-вече за опазване на конете, като било обичай жените да приготвят обредни погачи и да ги раздават рано сутринта, докато са още топли. Според друго вярване по времето, когато бил пастир, св. Спиридон отглеждал и търгувал с кози, затова някъде денят му празнували и козарите [**Василева, М.** 1985, с. 97; **Вакарелски, Х.** 1943, с. 118].

Праведният му живот, изпълнен с милосърдие и грижа към хората, описаните в житието му чудеса, както и достигналите до нас народни предания са в основата на това голямо почитание към Тримитунтския чудотворец. Св. Спиридон е особено популярен като покровител на занаятчиите. Причините за това се коренят в народния светоглед и теологични схващания, според които Господ отредил на светиите различни сфери на влияние и действие, затова едни били господари на небесните природни стихии, други – повелители на болестите, а на някои се паднало да отговарят за поминъците и занаятите [**Попов, Р.** 1999а, с. 291]². Резултат от тези разбирания е и традицията всеки еснаф да има свой светец покровител, на когото се посвещавала тържествена служба. Избирането му ставало на събрание на еснафската лонджа и често било съобразено с разпространеното вече почитание към някой светец от представителите на същата професионална гилдия в други райони. Всъщност изборът се предопределял най-вече от занаятите на предпочетените светия или от извършените чудеса, описани в житийната литература и народните легенди, което обяснява сходството на еснафските служби в различни-

¹ Това вярване е разпространено главно в Родопския край, но е познато също в Западна България и на други места [**Маринов, Д.** 1981, с. 712; **Василева, М.** 1985, с. 97].

² Въпреки че св. Спиридон е най-популярен като покровител на занаятите, в отделни региони народът го почита и като господар на стихии и някои болести. Това преплитане на сферите на влияние, над които властва, го превръща до голяма степен в събирателен образ на светеца небесен закрилник и предопределя голямото почитание към него.

те населени места [Маринов, Д. 1981, с. 720]. Затова и денят на Тримитунтския чудотворец се чества почти повсеместно от широк кръг от хора, занимаващи се с разнородна занаятчийска дейност – най-вече грънчари, керемидари и тухлари, обувчари, бакърджии, златари, като се превръща в професионален празник на техните еснафски организации. Налице са също сведения, че някъде светецът е тачен и от сарачи, тенекеджии, бъчвари, шивачи, абаджии и дюлгери [Вакарелски, Х. 1943, с. 118; Пенчева, Ж. 1997, с. 141]. Неслучайно св. Спиридон се възприема като най-популярния и предпочитан за патрон и закрилник светия в средите на занаятчийското съсловие и на него са посветени най-много еснафски служби.

Без съмнение заради „чудото с керемидата“, което извършил по време на Никейския събор, занаятчиите, използващи глината като основна суровина, го считат за свой покровител [Даскалов, Х. 1906–1907, с. 12]. В редица региони (Троянско, Ловешко, Пиринския край и др.) е разпространена легендата, че светецът измислил грънчарското колело и научил хората да работят с него, като първи замесил глината с вода и успял да направи съд, затова е на особена почит сред грънчарите. Друга легенда гласи, че по време на чудото с керемидата бил стъпил в кринче, пълно с пепел, където се отпечатала стъпката му, затова го почитат и обувчарите [Пенчева, Ж. 1997, с. 141; Тенева, Н. 1999, с. 108–109]. Сред българския народ е разпространено и поверието, че св. Спиридон „бил отначало бакърджия и калайджия, а после станал обувчар“ [Примовски, А. 1955, с. 221; Фонд Т. Николов, Инв. № 43, с. 149]. Затова светията е на особено голяма почит сред тези представители на занаятчийското съсловие, които отбелязват тържествено отредения му в православния календар ден.

Широко популярно е преданието, че подметките на обувките му били винаги изтъркани, защото не спирал да обикаля и помага на нещастните и нуждаещите се. Вероятно то стои в основата на народното поверие, че е хубаво именниците на този ден да се сдобият с нови обувки [Почитаме св. Спиридон..., pass.]. Особен интерес представлява вярването, че странстванията на св. Спиридон в помощ на нуждаещите се продължили и след смъртта му, за което свидетелства едно предание от о-в Корфу. Според него мощите на светеца, съхранявани в посветената му църква в гр. Керкира, изчезвали понякога мистериозно от саркофага, а одеждите и обувките му по чудодееен начин се оказвали износени, заради което се налагало да ги подменят два пъти годишно [Тенева, Н. 2008, с. 261–262].

Редица от изложените до момента поверия и съпътстващите ги обичаи, свързани със св. Спиридон, са познати и съблюдавани в Търново и региона, където светецът е популярен най-вече като закрилник на занаятчиите. Наличните сведения дават информация, че през възрожденския период членовете на няколко градски еснафа отбелязват тържествено този ден – казанджии, бакърджии, папукчии, чехлари, кондурджии, куюмджии и дюкмеджии. Изследователят Тодор Николов съобщава за някои интересни народни предания от Търновския край, залегнали в основата на избора на св. Спиридон за техен професионален патрон.

Едно от тях гласи, че някога, в навечерието на Спиридоновден, майсторите казанджии събрали изработените медни съдове и ги подготвили за изпирисване (шарене, украсяване). Когато на сутринта намерили всички съдове вече изпирисани, те сметнали, че това е станало с чудодейната намеса на св. Спиридон. Удивени

от случилото се, казанджиите счели това необикновено събитие за знак свише, избрали светеца за свой покровител и започнали да почитат деня му като патронен празник [**Фонд Т. Николов**, Инв. № 43, с. 168].

Друго предание разказва, че по времето, когато светията бил епископ на гр. Тримитунт, един обуцар проявил невнимание, докато работел, и забил шилото дълбоко в коляното си. Лекарите не могли да излекуват раната му и обуцарят по-молил за помощ епископ Спиридон. Известен със своето милосърдие, той намазал с елей нараненото място и отправил молитва, в резултат на което раната заздравяла. Оттогава обуцарите също започнали да го почитат като свой покровител [**Фонд Т. Николов**, Инв. № 43, с. 149]³.

Трудно може да се установи, откога отреденият в календара ден на някой светец закрилник, какъвто е и св. Спиридон, започва да се отбелязва в занаятчийското съсловие като патронен празник, но безспорно той заема основно място в еснафската обичайно-празнична структура [**Георгиев, Г.** 1979, с. 230]. Във всеки случай изворите сочат, че през втората четвърт на XIX в., когато в резултат на на-стъпилото стопанско оживление нарастват обществената значимост и авторитет на занаятчийските сдружения, този празник вече е утвърдена традиция в еснафските среди с ясно обособени ритуални елементи. През следващите десетилетия неговото честване следва налагащата се всеобща тенденция за уеднаквяване на свързаните с патронния празник обичаи сред професионалните гилдии, имащи еднакъв светец покровител. Това се наблюдава повсеместно към края на XIX в., като наличието на несъществени регионални отлики не променя „... нито неговото съдържание, нито структурата му“ [**Дражева, Р.** 1985, с. 230]. В организираните служби в чест на еснафския патрон може да се открие известно идейно родство с празниците на християнските светци, при които обредът „служба на светец“ съдържа реликти от култа към предците и към стопана (стопанина) – закрилник на дома, семейството, рода, общността [**Мутафов, В.** 1989, с. 216–218]. Въпреки че еснафските служби имат подчертано религиозна основа и се придържат по същество към християнизирания ритуал, прилики се откриват в някои обредни детайли, свързани с подготовката и провеждането на празника, както и в осмислянето на светеца като закрилник – покровител на професионалната общност.

Наличните данни свидетелстват, че Спиридоновден се чествал от занаятчиите с особена тържественост, като се следвали установени във времето обичаи. Те са почти идентични за търновските казанджии и обуцари (папукчии, кундурджии, чехлари), като в структурно отношение маркират основните моменти на празника – подготовка, официална и увеселителна част⁴. Подготовката започвала няколко дни преди празника, когато по-видните майстори, членове на казанджийския еснаф, събирали пари, с които купували жито, брашно, захар, сухари и някак-

³ Според разпространеното в Тревненския край поверие чехларите го честват като свой патрон заради друго чудо, което светецът извършил. В него се разказва как съживил коня и катъра си, които били заклани [**Даскалов, Х.** 1906–1907, с. 12].

⁴ В изследване по темата за еснафския патронен празник **Ж. Пенчева** приема, че основните моменти в него включват подготовка, провеждане и действия, извършвани след празничния ден [**Пенчева Ж.** 1997, с. 144].

во питие за предстоящото тържество. След това се приготвяли варено подсладено жито (коливо) и малки пшенични хлебчета за помен на починалите и за здраве на живите. В деня срещу празника те се изпращали на казанджийските семейства, което се считало един вид за покана. По-късно вечерта всички се събирали в църквата, където за здраве се отслужвала тържествена служба с петохлебие. С нея започвала официалната част на празника, която продължавала и на самия Спиридоновден. Тогава казанджиите със своите семейства, калфите, чираците и другите гости – всички празнично облечени, отивали на литургия, като носели коливо, „артос“ или „арту“ (голям обреден хляб, нашарен с просфорни печати, включващи инициалите ИСХР НИКА – Исус Христос Победител) и вино [Фонд Т. Николов, Инв. № 43, с. 168]. С пари на еснафа се купувала голяма восъчна свещ, която се запалвала по време на празничната служба [ЦДИА, ф. 1679, оп. 1, а.е. 3, с. 88]. Църковният ритуал включвал още отслужване на панихида за починалите членове на еснафа и на молебен за живите.

След приключване на църковните обреди всички се събирали в църковната стая или друго, отредено за целта помещение, където празникът продължавал. Там устабашията отправял пожелания за успех в работата на еснафа, които често били съпроводени и с пожелания за скорошно освобождение на българския народ. След това присъстващите казанджии и техните гости, сред които често имало и майстори от други еснафи, се гощавали с приготвените за случая коливо, артос и вино. Разговорите естествено били свързани най-вече с чествания празник и занаятчийската работа. По-късно в семейна среда майсторите заедно с калфите и чираците продължавали празненството на трапеза с изобилна храна и питиета. Т. Николов споменава, че в по-старо време членовете на казанджийската гилдия в Търново отивали в дома на устабашията, за да му поднесат дарове за патронния празник и му пожелаят здраве и още дълги години да ръководи еснафските дела. При хубаво време казанджийският еснаф чествал патронния си празник в близкия Присовски манастир „Св. Архангел Михаил“⁵, за чието възстановяване през 1858 г. търновските казанджии и бакърджиите даряват средства. Често срещу Архангеловден те били канени от монасите да почетат манастирския празник, който също се отбелязвал с подобаваща тържественост. Било обичай при това посещение да се носят дарове за манастира, като „восък, свещи, медни съдове“. Отслужвала се Божествена литургия, а за да не се пропусне нечие име при поменаването на живи и починали майстори на еснафа, се изготвяли специални списъци поменици, за което също се оставяли допълнителни пари за църквата, известни в Търновския край като „хайле–пари“ [Минчева, Т., Спиридонова, М. 1982, с. 268; Москов, М. 1930, с. 197].

По сходен начин чествали професионалния си празник на Спиридоновден бакърджиите и калайджиите в Родопския край, като почти идентични били обичаите на този ден и за медникарите в Казанлък, където вместо обреден хляб се приготвяла т.нар. пенерлия, представляваща вид баница със сирене. След праз-

⁵ Т. Николов погрешно изписва името на манастира като „Св. Архангел Гавраил“ [Фонд Т. Николов, Инв. № 43, с. 168–169].

ничната литургия пенерлията и житото се раздавали на всички присъстващи [Примовски, А. 1955, с. 221–222; Руев, Р. 1990, с. 42].

С вечерна църковна служба с петохлебие срещу Спиридоновден отбелязвали патронния си празник и членовете на кундурджийския еснаф в Търново. Тържествата на следващата сутрин продължавали по същия начин – с празнична премяна и с еснафското знаме кундурджии, папукчии и чехлари с техните семейства, калфи, чираци и гости (обикновено занаятчии от други еснафи) отивали на църква, където се отслужвала литургия, последвана от панихида за починалите и молебен за живите. След църковния отпуст в църковната килия или близко подходящо помещение всички се гощавали с осветените в църквата коливо, артос и вино, като празникът се пренасял по-късно на богата трапеза в семейна среда. Ако времето било подходящо, чествали патронния си празник в някой от близките до града манастири, като предпочитан от кундурджийския еснаф често бил манастира „Св. Троица“ [Фонд Т. Николов, Инв. № 43, с. 149–150]. Светецът бил почитан като покровител на обушари и шивачи и в съседния Лясковец, където без съмнение денят му се отбелязвал по подобаващ тържествен начин [Рогева, Т. 1994, с. 184]. По сходен начин отбелязвали празника и грънчарите в Троянския край, като някъде за настроение се канели музиканти и се играели хора. Там било обичайно новопроизведените майстори да отиват на гости у майстора си, който правел водосвет за здраве и дарявал съд на доскорощния си ученик, „...за да върви на младия майстор по вода в търговията и да не му се пукат грънците при печене“ [Тенева, Н. 1999, с. 109].

В своето изследване на стопанския живот във възрожденско Търново Тодор Николов упоменава, че Спиридоновден се чества като професионален празник и от всички, упражняващи куюмджийския (златарския) и дюкмеджийския занаят [Фонд Т. Николов, Инв. № 43, с. 183]. Куюмджиите го отбелязвали, защото превърнал змията в злато, видно от описаните в житието му чудеса [Даскалов, Х. 1906–1907, с. 12]. Що се отнася до дюкмеджиите, вероятно в основата на тяхното почитание също стои народното поверие за чудодейния начин, по който светецът нашарил готовите бакърени изделия, което на семантично ниво би могло да се отнесе и осмисли като покровителство на светеца и на други занаятчии, влагащи художествено творчество в изработваните от тях метални (оловни, бронзови и др.) съдове.

Тържественото празнуване на Спиридоновден от споменатите търновски еснафи внасяло голямо оживление в града с импровизираните шествия, които майстори, калфи и чираци организирали на път към предпочитаната църква или манастир. Този ден бил от голямо значение и за наемането на нова работна сила в занаятчийските среди. По традиция чираците се разпусkali от Архангеловден до Спиридоновден, като през това време майсторите организирали продажбата на готовата занаятчийска продукция. С приближаването на патронния празник те започвали да си „главят“ нови момчета, като за целта често обикаляли близките села. Според обичая, веднъж наети, новите чираци нямали право да отидат на друго място и да се учат на занаят при друг майстор, като за спазването му съблюдавал устабашията на еснафа. Ако това все пак се случело, момчето се връщало при първия си майстор, а този, който го е подмамил да напусне, се глобявал с ня-

колко оки восьък в полза на еснафа, дарявани обикновено за свещите, горящи пред иконата на светеца покровител [Минчева, Т., Спиридонова, М. 1982, с. 268–269; Москов, М. 1930, с. 198].

Еснафските служби не са единствената проява на голямото почитание към св. Спиридон, където се преплитат благодарност за покровителството и утехата и надеждата за осигуряване на неговата бъдеща закрила и подкрепа. Израз на това се явява и утвърдената през Възраждането практика да се обдаряват църкви и манастири с икони, изобразяващи светеца патрон. Подобни дарения се правят както от името на целия еснаф, така и от отделни негови представители, свидетелство за което са наличните паметни надписи върху запазените до наши дни икони. Често наред с информацията за иконописците, за повода и годината на изписване и пр. в тях се упоменават имената и професията на ктиторите. Надписи с такова съдържание се разполагат предимно върху големите иконостасни икони, като към края на възрожденския период тази практика повсеместно се наблюдава и при по-малките иконостасни икони, върху които все по-често се срещат имена на дарители [Пенчева, Ж. 2015, с. 167, 168, 171]. Съществено място сред тях заемат занаятчиите и техните професионални гилдии, сведения за което са съхранени също в различни документални източници – църковни и еснафски кондики, завещателни писма, тефтери и пр.

Така например през 1842 г. при освещаването на църквата „Св. Никола“ в Кошарската махала на Търново пет от най-влиятелните занаятчийски гилдии в града даряват по една икона с образите на техните светци патрони. Сред тях е казанджийският еснаф, осигурил средствата за изписването на голяма икона с лика на св. Спиридон Тримитунтски [Драганова, Т. 1968, с. 86].

През 1845 г. чехларският руфет подарява иконостасна икона с неговия образ за новопостроената търновска църква „Рождество Пресветия Богородици“. Особен интерес представлява сведението, че заради голямата помощ, оказана от еснафските сдружения в града за възобновяването на тази църква, в нея са добавени още два престола – на „Св. Спиридон“ и на „Св. Пророк Илия“ (патрон на кожухарите). Без съмнение този акт е отражение на щедрата благотворителност и разнородните заслуги на руфетите, имащи за покровители избраните светии. В резултат на това църквата се сдобива с три храмови празника, единият от които е 12 декември – денят, в който Православната църква отдава почит на Тримитунтския чудотворец [Налбантова, Е. 2009, с. 29, 97, 261; Фонд Т. Николов, Инв. № 132, с. 9].

През втората половина на XIX в. иконостасна икона с образа на св. Спиридон получава и Присовският манастир. В този случай ктиторският акт се явява форма на индивидуално дарителство, видно от надписа върху иконописното поле, който гласи: „КТИТОР, МИХАЛ КЪНЧОВ, КУНДОРЖИ ТЪРНОВЕЦЪ И СОПРУГА МУ ВИНЕТА, СЪ ДОМ И ЧАДА ИХ: 1889 г: МАРТ: 9“ [Радев, И. 2005, с. 75]. Вероятно дар от семейството на споменатия занаятчия е и прилежащата резбована поставка проскинетарий. Обичайно подобни индивидуални дарителски изяви се осмислят като „възпоменание на починали близки“ или „благодарност за спасение“ при болести или преживяно нещастие [Пенчева, Ж. 2015, с. 164]. Възможно е в случая проявеният дарителски акт, включващ именно икона с образа

на светеца патрон на обушарската гилдия, да е продиктуван от друга мотивация с цел измолване от Тримитунтския чудотворец на здраве, закрила и покровителство за кундуржията Михал Кънчов и близките му.

Посочените примери не изчерпват, а само илюстрират обичайното обдаряване на манастирски и най-вече на енорийски храмове с икони на светии, почитани като еснафски патрони и закрилници, сред които е и св. Спиридон. Те са част от една ктиторска традиция с нейните колективни и индивидуални форми, в чиято основа стоят занаятчийските гилдии и техните представители. Голямата роля, която изиграват за нейното утвърждаване, се обуславя преди всичко от обстоятелството, че за разлика от другите социални слоеве, те имат свой конкретен светец покровител, чиято икона е предпочитана форма за дарение. Обичайна практика също е съответният еснаф да полага перманентни грижи за обслужването на патронната икона, като осигурява средства за свещите и кандилото, палени пред нея. Необходимите за тази цел суми се набират по време на ежегодното честване на еснафския празник, както и под формата на глоби, налагани по различни поводи на членовете на руфета. Цялото това дарителство е разбираемо предвид важното място, което заема даден светец патрон в *„ригиталната празнична система на корпоративните организации“*, където *„почитта към неговата икона в храма е закономерно явление в цялата българска етническа територия“* [Пенчева, Ж. 2015, с. 174–175].

В тази установила се повсеместно традиция великият православен архиепрей на Тримитунт – св. Спиридон – безспорно има заслужено място, предвид голямата му популярност като чудотворец и множеството еснафи, които го почитат за свой закрилник и патрон. Формите на дарителство, свързани с неговото име, са не само отражение на възрожденското мислене, но и възможност за колективна и личностна изява, своеобразна демонстрация на положение и статут и най-вече проява на принадлежност към християнската и професионалната общност.

С новите социално-икономическите условия след Освобождението настъпват неизбежни промени в традиционната обичайно-празнична система, което в еснафските среди води до сравнително бързо отпадане първо на обичаите, характеризиращи се с обществена и професионална натовареност. Значително по-голяма жизненост проявяват обичаите, свързани с честването на светеца покровител, където се наблюдава *„...тенденцията към уеднаквяване на патронните празници и към отстраняване на доосвобожденските регионални своеобразия“* [Георгиев, Г. 1979, с. 230–231]. Спиридоновден не прави изключение и при отбелязването му като еснафски празник в десетилетията в края на XIX и началото на XX в. също се откриват някои страни от настъпващото трансформиране на обичайната система.

В съвременния модерен свят гореописаните обичаи и поверия, свързани с Тримитунтския чудотворец, закономерно не битуват активно в българското общество и са само част от познанието ни за народната култура и обичайно-празнична система. Независимо от това в днешно време името на св. Спиридон продължава да се споменава като събирателен образ на светците – покровители на занаятите, а денят му се отбелязва в календара като професионален празник на широк кръг от хора, чиято трудова дейност изисква разнородни специализирани умения.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Архивни източници

Фонд Т. Николов, Инв. № 43 – Тодор Николов. Материали за историческото и икономическото развитие на гр. Търново. В. Търново, 1957 (ръкопис) – Фонд Тодор Николов, РИМ – В. Търново, Инв. № 43. [Todor Nikolov. Materiali za istoricheskoto i ikonomicheskoto razvitiе na gr. Tarnovo. V. Tarnovo, 1957 (rakopis) – Fond Todor Nikolov, RIM – V. Tarnovo, Inv. № 43.]

Фонд Т. Николов, Инв. № 132 – Фонд Тодор Николов, РИМ – В. Търново, Инв. № 132. [Fond Todor Nikolov, RIM – V. Tarnovo, Inv. № 132.]

ЦДИА, ф. 1679, оп. 1, а.е. 3 – Н. Ст. Георгиев. Търново, търновци и техните еснафи преди Освобождението 1830–1880 г. София. 1936 (Ръкопис). [TsDIA, f. 1679, op. 1, a.e. 3 – N. St. Georgiev. Tarnovo, tarnovtsi i tehните esnafі predi Osvobozhdenieto 1830–1880 g. Sofia. 1936 (Rakopis).]

Публикации

Вакарелски, Х. 1935 – Христо Вакарелски. Бит и език на тракийските и малоазийските българи. София: Тракийски научен институт, 1935. [Hristo Vakarelski. Bit i ezik na trakiyskite i maloaziyskite balgari. Sofia: Trakiyski nauchen institut, 1935.]

Вакарелски, Х. 1943 – Христо Вакарелски. Българските празнични обичаи. София: Военно-книгоиздателски фонд, 1943. [Hristo Vakarelski. Balgarskite praznichni obichai. Sofia: Voенno-knigoizdatelski fond, 1943.]

Василева, М. 1985 – Маргарита Василева. Календарни празници и обичаи. – В: Етнография на България. Т. III. Духовна култура. София: БАН, 1985, 89–139. [Margarita Vasileva. Kalendarsni praznitsi i obichai. – V: Etnografia na Bulgaria. T. III. Duhovna kultura. Sofia: BAN, 1985, 89–139.]

Георгиев, Г. 1979 – Георги Георгиев. Освобождението и етнокултурното развитие на българския народ 1877–1900. София: БАН, 1979. [Georgi Georgiev. Osvobozhdenieto i etnokulturnoto razvitiе na balgarskia narod 1877–1900. Sofia: BAN, 1979.]

Даскалов, Х. 1906–1907 – Христо Даскалов. Празници и обичаи в Тревненско. – В: СБНУ, XXII–XXIII (1906–1907), София: Държавна печатница, 1906–1907, 1–14. [Hristo Daskalov. Praznitsi i obichai v Trevnensko. – V: SbNU, XXII–XXIII (1906–1907), Sofia: Darzhavna pechatnitsa, 1906–1907, 1–14.]

Дражева, Р. 1985 – Райна Дражева. Трудови празници и обичаи. – В: Етнография на България. Т. III. Духовна култура. София: БАН, 1985, 214–231. [Raina Drazheva. Trudovi praznitsi i obichai. – V: Etnografia na Bulgaria. T. III. Duhovna kultura. Sofia: BAN, 1985, 214–231.]

Драганова, Т. 1968 – Тодорка Драганова. Икономическо развитие на В. Търново през епохата на Възраждането. Част I. – Известия на Окръжния исторически музей В. Търново, IV, Варна: Държавно издателство, 1968, 67–89. [Todorka Draganova. Ikonomicheskoto razvitiе na V. Tarnovo prez epohata na Vazrazhdaneto. Chast I. – V Izvestia na Okrazhnia istoricheski muzey V. Tarnovo, IV, Varna: Darzhavno izdatelstvo, 1968, 67–89.]

Жития, 1991 – Свети Спиридон, епископ Тримитунтски. – В: Жития на светиите. Ред. Партений, епископ Левкийски, архимандрит д-р Атанасий (Бончев). София: Синодално издателство, 1991, 624–626. [Sveti Spiridon, episkop Trimituntski. – V: Zhitia na svetiite. Red. Parteniy, episkop Levkiyski, arhimandrit d-r Atanasiy (Bonchev). Sofia: Sinodalno izdatelstvo, 1991, 624–626.]

Маринов, Д. 1981 – Димитър Маринов. Избрани произведения. Т. I. София: Наука и изкуство, 1981. [Dimitar Marinov. Izbrani proizvedenia. T. I. Sofia: Nauka i izkustvo, 1981.]

Минчева, Т., Спиридонова, М. 1982 – Тянка Минчева, Маргарита Спиридонова. Принос към проучването на битата на Търново през епохата на Възраждането. – В: Велико Търново през вековете. София: Отечество, 1982, 249–281. [Tyanka Mincheva, Margarita Spiridonova. Prinos kam prouchvaneto na bita na Tarnovo prez epohata na Vazrazhdaneto. – V: Veliko Tarnovo prez vekovete. Sofia: Otechestvo, 1982, 249–281.]

Москов, М. 1930 – Моско Москов. Към историята на нашите еснафи. Принос към историята на казанджилъка във В. Търново. – Общински вестник „Велико Търново“, бр. 25/8. X.1930, 197–198. [Mosko Moskov. Kam istoriyata na nashite esnafi. Prinos kam istoriyata na kazandzhilaka vav V. Tarnovo. – V Obshtinski vestnik „Veliko Tarnovo“, br. 25/8. X.1930, 197–198.]

Мутафов, В. 1989 – Васил Мутафов. Оброчищата като култови обекти. – В: Етнографски проблеми на народната духовна култура, София: БАН, 1989, 194–222. [Vasil Mutafov. Obrochishtata kato kultovi obekti. – V: Etnografski problemi na narodnata duhovna kultura, Sofia: BAN, 1989, 194–222.]

Налбантова, Е. 2009 – Елена Налбантова. История на катедралния храм „Рождество Пресветия Богородици“, Велико Търново. София: Военно изд. „Св. Георги Победоносец“, 2009. [Elena Nalbantova. Istoria na katedralniya hram “Rozhdestvo Presvetiya Bogoroditsi”, Veliko Tarnovo, Sofia: Voенno izd. „Sv. Georgi Pobedonosets”, 2009.]

Пенчева, Ж. 1997 – Жана Пенчева. Еснафският празник през Възраждането (По материали от Централна Северна България). – Българска етнология, XXIII, 1997, 1–2, 134–145. [Zhana Pencheva. Esnafskiyat praznik prez vazrazhdaneto (Po materiali ot Tsentralna Severna Bulgaria). – Balgarska etnologia, XXIII, 1997, 1–2, 134–145.]

Пенчева, Ж. 2015 – Жана Пенчева. Български православни храмове през Възраждането. Велико Търново: Фабер, 2015. [Zhana Pencheva. Balgarski pravoslavni hramove prez Vazrazhdaneto. Veliko Tarnovo: Faber, 2015.]

Петканова, Д. 1990 – Донка Петканова. Народното четиво през XVI–XVIII в. София: Български писател. 1990. [Donka Petkanova. Narodnoto chetivo prez XVI–XVIII v. Sofia: Balgarski pisatel, 1990.]

Попов, Р. 1999а – Рачко Попов. Народен светоглед. – В: Ловешки край. Материална и духовна култура. София: АИ „Проф. М. Дринов“, 1999, 268–293. [Rachko Popov. Narodен svetogled. – V: Loveshki kray. Materialna i duhovna kultura. Sofia: AI „Prof. Marin Drinov“, 1999, 268–293.]

Попов, Р. 1999б – Рачко Попов. Календарни празници и обичаи. – В: Ловешки край. Материална и духовна култура. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 1999, 293–320. [Rachko Popov. Kalendarni praznitsi i obichai. – V: Loveshki kray. Materialna i duhovna kultura. Sofia: „Prof. Marin Drinov“, 1999, 293–320.]

Примовски, А. 1955 – Анастас Примовски. Медникарството в Родопската област. София: БАН, 1955. [Anastas Primovski. Mednikarstvoto v Rodopskata oblast. Sofia: BAN, 1955.]

Радев, И. 2005 – Иван Радев. Девическият манастир „Свети Пантелеймон“ в село Присово. Велико Търново: Фабер, 2005. [Ivan Radev. Devicheskiiyat manastir „Sveti Panteleymon“ v selo Prisovo. Veliko Tarnovo: Faber, 2005.]

Рогева Т. 1994 – Теодора Рогева. Календарни празници в Лясковец и околните села през първата половина на XX век. – Известия на РИМ – В. Търново, IX, 1994, 183–206. [Teodora Rogeva. Kalendarni praznitsi v Lyaskovets i okolnite sela prez parvata polovina na XX vek. – Izvestia na RIM – V. Tarnovo, IX, 1994, 183–206.]

Руев, Р. 1990 – Румен Руев. Медникарството в Казанлък. Дипломна работа, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, ИФ, 1990. [Rumen Ruev. Mednikarstvoto v Kazanlak. Diplomna rabota, VTU “Sv. sv. Kyril i Metodiy”, IF, 1990.]

Тенева, Н. 1999 – Надежда Тенева. Занаяти. – В: Ловешки край. Материална и духовна култура. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 1999, 104–162. [Nadezhda Teneva. Zanayati. – V: Loveshki kray. Materialna i duhovna kultura. Sofia: AI „Prof. Marin Drinov“, 1999, 104–162.]

Тенева, Н. 2008 – Надежда Тенева. Свети Спиридон във вярванията и представите на балканските народи. – В: Християнска агиология и народни вярвания. София: „Изток–Запад“, 2008, 253–267. [Nadezhda Teneva. Sveti Spiridon vav vyarvaniyata i predstavite na balkanskite narodi. – V: Hristiyanska agiologia i narodni vyarvania. Sofia: „Izток–Zапад“, 2008, 253–267.]

Интернет базирани източници

Каравълчев, В. Св. Спиридон Тримитунтски Чудотворец... – Венцислав Каравълчев. Св. Спиридон Тримитунтски Чудотворец – още едно голямо име, свързано с българските земи. Публ. 12.12.2010 г. <https://dveri.bg/component/com_content/Itemid,319/id,12439/view,article/> (достъпен: февруари 2020). [Ventsislav Karavalchev. Sv. Spiridon Trimituntski Chudotvorets – oshte edno golyamo ime, svarzano s balgarskite zemi. Publ. 12.12.2010 g. <https://dveri.bg/component/com_content/Itemid,319/id,12439/view,article/> (dostapen: fevruari 2020).]

Киров, Н. Денят на св. Спиридон... – Николай Киров. Днес празнуват занаятчиите, обушарите и Дарина. Публ. 12.12.2017 г. <<https://www.vesti.bg/lyubopitno/eto-koj-ima-praznik-dnes-6077137>> (достъпен: февруари 2020). [Nikolai Киров. Dnes praznuvat zanayatchiite, obushtarite i Darina. Publ. 12.12.2017 g. <<https://www.vesti.bg/lyubopitno/eto-koj-ima-praznik-dnes-6077137>> (dostapen: fevruari 2020).]

Почитаме св. Спиридон... – Почитаме св. Спиридон, именниците да си купят нови обувки. Публ. 12.12.2018 г. <<https://offnews.bg/obshtestvo/pochitame-sv-spiridon-imenitciteda-si-kupiat-novi-obuvki-605724.html>> (достъпен: февруари 2020 г.) [Pochitame sv. Spiridon, imennitsite da si kupiat novi обувки. Publ. 12.12.2018 g. <<https://offnews.bg/obshtestvo/pochitame-sv-spiridon-imenitciteda-si-kupiat-novi-obuvki-605724.html>> (dostapen: fevruari 2020 г.).]

Светият наш отец Спиридон Тримитунтски... – Житие на светия наш отец Спиридон Тримитунтски. <http://www.pravoslaviето.com/life/12.12_sv_Spiridon_Trimitutski.htm> (достъпен: февруари 2020 г.) [Zhitie na svetia nash otets Spiridon Trimituntski. <http://www.pravoslaviето.com/life/12.12_sv_Spiridon_Trimitutski.htm> (dostapen: fevruari 2020 г.).]

Шаргунов, А. В памет на св. Спиридон... – Прот. Александър Шаргунов. Пастирът и овчарят. В памет на св. Спиридон Тримитунтски. Публ. 12.12.2013 г. <<https://www.pravoslavie.bg/Свети-отци/пастирът-и-овчарят-в-памет-на-св-спири/>> (достъпен: февруари 2020). [Prot. Aleksandar Shargunov. Pastirat i ovcharyat. V pamet na sv. Spiridon Trimituntski. Publ. 12.12.2013 g. <<https://www.pravoslavie.bg/Свети-отци/пастирът-и-овчарят-в-памет-на-св-спири/>> (dostapen: fevruari 2020).]

Съкращения

СБНУ – Сборник за народни умотворения, наука и книжнина. София.